

Het Verhaal van Woerden

Verhaal 36 Woerden in oorlogstijd

Meidagen

De inval van het Duitse leger op 10 mei 1940 in Nederland komt enerzijds als een verrassing, maar anderzijds ook niet geheel onverwacht. Al vanaf september 1939 is het Nederlandse leger gemobiliseerd. Ook in Woerden zijn bijna 1.000 dienstplichtigen ondergebracht: de officieren bij burgers thuis, de gewone soldaten in de kazerne, de wagenloodsen aan de Singel, het kasteel en andere plaatsen. Tijdens de meidagen wordt er in en om Woerden niet gevochten; wel verliezen drie Woerdenaren, drie Zegvelders, een Kameriker en een Harmelaar het leven bij gevechten elders in Nederland.

Duitsers in Woerden

De Duitse bezetting lijkt de eerste tijd mee te vallen. In Woerden zijn niet veel Duitsers. Alleen op het kasteel, waar de bezetter het Centraal Magazijn heeft “overgenomen” is een groep Duitse bewakingssoldaten gelegerd onder leiding van de Ortskommandant, die ook hoofd van het Magazijn is.

Niet alle Woerdenaren hebben problemen met de Duitse bezetters. De Nationaal Socialistische Beweging, die de Duitsers steunt, heeft ook in Woerden een groepje aanhangers. Echt veel kwaad hebben die Woerdense NSB'ers niet aangericht. In 1944 wordt de oude burgemeester Van Kempen vervangen door een NSB-burgemeester, maar ook deze blijkt in de praktijk mee te vallen. Hetzelfde gebeurt aan het eind van de oorlog in Kamerik en Harmelen; de oude burgemeesters duiken onder.

Verzet

Een kleine groep Nederlanders besluit zich te gaan verzetten tegen de maatregelen van de Duitsers. Ze helpen bedreigde groepen, zoals Joodse mensen en mannen en jongens die verplicht in Duitsland moeten gaan werken, zich te verbergen voor de bezetter. Via illegale krantjes wordt geprobeerd de moed erin te houden. Ook via de Engelse radio, die stiekem door veel mensen beluisterd wordt, houdt koningin Wilhelmina, die in mei 1940 naar Engeland is uitgeweken, bemoedigende toespraken. In Woerden en omgeving komen enkele mensen in verzet. De Duitsers bestrijden het verzet

hardhandig. Er worden verschillende mensen gearresteerd en gedood zoals bijvoorbeeld de gebroeders Vergeer, die in hun drukkerij aan de Hoge Woerd illegale kranten drukken.

Jodenvervolging

Vooraf de maatregelen tegen de Joodse inwoners in Nederland wekken veel weerstand. Langzaam worden er vanaf 1941 steeds nieuwe maatregelen ingevoerd die het leven voor hen moeilijker maken. Ze zijn verplicht een gele ster op hun bovenkleding te dragen en krijgen een apart persoonsbewijs (een identiteitskaart, die alle Nederlanders steeds bij zich moeten hebben) met een grote letter J erop. Ze mogen al snel niet meer in bioscopen, restaurants of parken komen. Later moeten de Joodse kinderen ook naar aparte scholen. Tenslotte moeten alle Joodse mensen zich melden voor transport. De Duitsers vervoeren hen per trein naar kampen in Westerbork, Vught of Amersfoort. Van daaruit worden hele families naar andere kampen in Duitsland, Polen en Oostenrijk gebracht, waar ze om het leven komen.

In Woerden wonen in 1940 verschillende Joodse families. Sommigen van hen melden zich en worden naar de vernietigingskampen gedeporteerd. Anderen duiken onder. Een aantal ervan overleeft hierdoor de oorlog. Sommigen worden echter ten gevolge van verraad alsnog door de Duitsers opgepakt. Zo wordt op 24 augustus 1943 in een huis van Jan van Elk aan de Rijn 37 (nu Rijnstraat 75) een grote groep ondergedoken Joodse mensen verraden. Ze worden naar Duitsland gedeporteerd. Jan van Elk wordt de volgende dag in Utrecht opgepakt en overlijdt begin 1945 in kamp Dachau als gevolg van vlektyfus. In Teckop worden twee Joodse meisjes verraden; ook zij keren na de oorlog niet meer terug.

Hongerwinter

De laatste winter van de oorlog, die van 1944-1945, is koud en zwaar. In de steden in het westen van Nederland lijden veel mensen honger. Ook in Woerden is gebrek aan voedsel (eten, kleding en andere producten zijn alleen via distributiebonnen te koop), maar de hongersnood is hier minder groot. Er is een gaarkeuken, waar mensen goedkoop voedsel kunnen krijgen en enkele schippers gaan naar het oosten en noorden van Nederland om daar voedsel te halen.

Bevrijding

Vanaf 1944 worden de Duitsers steeds zwakker en hun legers verliezen het van de samenwerkende Engelse, Amerikaanse, Canadese en Franse troepen. Op 30 april 1945 pleegt de Duitse leider Adolf Hitler zelfmoord, waarna zijn Duitse Rijk ineens stort. Op 5 mei geeft Duitsland zich over en is de oorlog in Europa voorbij.

De bevrijding van de Duitse bezetter is een groot feest. Overal in Woerden, Kamerik, Harmelen en Zegveld wordt dit groots gevierd. Dat duurt een paar weken, maar daarna moet het gewone leven weer verder. Al in 1945 blijkt dat Woerden niet ongeschonden uit de oorlog is gekomen. Een groot aantal mensen is in Duitsland, Polen en andere

plaatsen gestorven of gedood. Onder hen veertien Joodse slachtoffers, maar ook verschillende slachtoffers ten gevolge van bombardementen, het werken in Duitsland, represailles tegen verzet of omgekomen als militair.

Al snel na de bevrijding worden in de kernen herdenkingsmonumenten opgericht, waar jaarlijks op 4 mei de slachtoffers worden herdacht. Ook later komen er nog monumenten tot stand, zoals het Joods monument aan de Prins Bernhardlaan in Woerden en het monument voor andere omgekomen oorlogsslachtoffers bij de Algemene Begraafplaats aan de Kerkhoflaan. Woerden, of eigenlijk Harmelen, heeft één verzetsstrijder die postuum de Militaire Willems-Orde ontvangt. Dat is Cor van Bommel.

Cor van Bommel

Cor van Bommel wordt op 14 augustus 1912 geboren in Harmelen. Hij is vrijgesteld van dienstplicht, maar treedt op 28 juni 1932 als vrijwillig soldaat in dienst bij het Wapen der Cavalerie. Twee jaar later wordt hij korporaal. Op 17 april 1938 wordt hij bevorderd tot wachtmeester en tekent hij voor onbepaalde tijd bij.

Tijdens de mobilisatie wordt hij ingedeeld bij het 4de Regiment Huzaren dat gelegerd is in de buurt van Arnhem. Het regiment voert na de Duitse inval op 10 mei 1940 vernielingen uit en trekt zich vervolgens terug achter de Grebbelinie. Van hieruit voert het verdedigende acties uit tegen Duitse troepen. Op 13 mei trekt de eenheid zich terug naar IJsselstein.

Na de capitulatie komt Van Bommel terecht bij de Opbouwdienst. Hij blijft hier niet lang. In het najaar van 1940 verlaat hij de dienst en keert terug naar Harmelen. In januari 1941 sluit Van Bommel zich aan bij het verzet. Al snel vallen zijn activiteiten op. Als de Duitse opsporingsdiensten hem op het spoor komen, duikt hij onder. Op 5 juni 1941 vertrekt hij uit Nederland en zwerft door Frankrijk, Zwitserland, Spanje en Portugal.

In Frankrijk komt hij in contact met het Franse verzet. Hij verricht voor hen inlichtingenwerk en koerierdiensten. Tijdens dit werk komt hij regelmatig in Zwitserland. Hier wordt hij gearresteerd en geïnterneerd. Vervolgens verblijft hij in verschillende kampen. In oktober 1943 krijgt hij toestemming om Zwitserland te verlaten. Via Spanje en Portugal weet hij uiteindelijk in februari 1944 met veel moeite Engeland te bereiken. Hier wordt hij bij koningin Wilhelmina uitgenodigd.

Van Bommel besluit om voor de Nederlandse inlichtingendienst aan de slag te gaan. Hij volgt een opleiding tot marconist (radio-officier) en parachutist en gaat deel uitmaken van een groep geheime agenten. In de nacht van 5 op 6 oktober 1944 wordt Van Bommel met wapens en twee zenders gedropt bij Schoonlo in Drenthe. Het Drentse verzet wacht hem op en brengt hem onder in Assen. Onder de codenaam 'IJsberg' zendt hij vanuit verschillende locaties berichten van het verzet naar Londen.

Onder de schuilnaam Henk Verhoef komt Van Bommel terecht bij de familie De Ruiter. Na vijf maanden lukt het de Duitsers om de geheime zender op te sporen. Op 21 maart 1945 omsingelen zij het huis van de familie. Een zoektocht door het huis levert in eerste instantie niets op. Een vreemd jasje en een speurhond leiden de Duitsers uiteindelijk naar de schuilplaats van Van Bommel. In het vuurgevecht dat volgt wordt hij dodelijk geraakt en sterft nog dezelfde dag. Cor van Bommel wordt in Assen begraven. Na de oorlog volgt een herbegravenis in Harmelen en sinds 24 januari 2008 rust hij op het Ereveld in Loenen.

Na de oorlog schrijft zijn voormalige commandant in Londen het volgende over hem: "Getrouw tot het laatste", en "een uitmuntend wachtmeester die zijn land in de moeilijkste omstandigheden voorbeeldig wist te dienen".

Op 30 augustus 1948 kent koningin Wilhelmina hem postuum de Militaire Willems-Orde toe. In 2015 krijgt hij een eigen monument in Harmelen.

Meer weten?

Algemeen:

- Barnauw, David *Geschiedenis van Nederland 1940-1945: de canon van de Duitse bezetting* (Zutphen, 2010)
- Jong, L. de *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* [14 delen] ('s-Gravenhage, 1969-1991)
- Liempt, Ad. van *De Oorlog* (Amsterdam, 2011)
- Presser, J. *Ondergang: de vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945* [2 delen] ('s-Gravenhage, 1965)

Woerden en omgeving:

- Berg, Josine van den *Het verhaal van de Joodse inwoners van Woerden* (Woerden, z.j.)
- Boele, Arie, en Dick van Nisius *Code Eendekooi Woerden en de Tweede Wereldoorlog: De opkomst van het nationaal-socialisme/De mobilisatie* (Woerden, 1995)
- Es, J.T. van "Kamerik in de tweede wereldoorlog" in *Terugblik op Kamerik: leven tussen Kruipin en Oudendam 1857-1988* (Woerden, 1992) pp. 200-228
- Es, Jan van "Zegveld in de tweede wereldoorlog" in *Bouwen op het verleden: 1000 jaar Zegveld* (Zegveld, 1995), pp. 262-291
- Nisius, Dick van *Het spoor terug: bezetting en bevrijding van Woerden* (Woerden, 2000)
- *Opdat wij niet vergeten: oorlogsslachtoffers uit Woerden, vermeld op het oorlogsmonument* (Woerden, 2004)
- Mulder, Wim J.G.M., en Jan Schutte "Het verzet in 1940-1945" [in Harmelen] in *Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens* jg 30 (2010), pp. 9-16
- Ultee, W.C. *We mogen nergens heen, we moeten naar Vught: de joodse inwoners van Woerden, 1930-1947* (Woerden, 1999)
- Teunissen, N. *Onderzoek naar het juiste onderduikadres aan de Rijn (thans Rijnstraat) in augustus 1943 door Gilde Woerden* (Woerden, 2015)

Rechten

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van de tekst is toegestaan onder vermelding van "Bron: Het Verhaal van Woerden".